

ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ

Анотація

У статті висвітлено основні аспекти планування витрат на виробництво продукції, необхідність використання системи планування в ринкових умовах. Запропоновано цілісний механізм планування витрат через комплексне використання принципів, методів та показників оцінювання рівня витрат.

Ключові слова: витрати, планування витрат, управління витратами, принципи і методи планування витрат.

I. Вступ. В умовах ринкової економіки підприємства мають здійснювати пошук подальших резервів зниження собівартості продукції, володіти оперативною інформацією щодо виробничих витрат, здійснювати постійний аналіз і контроль за динамікою собівартості та ін. Адже, як відомо, в нових умовах господарювання ціни на продукцію встановлює ринок. Така методика забезпечує успішний збут продукції та пошук свого споживача. Вищеописаний стан справ об'єктивно потребує попередньо здійснювати оцінку власних витрат з метою успішного конкурування на ринку за збут своєї продукції.

Ефективне управління промисловими підприємствами України у ринкових умовах господарювання вимагає нового підходу до визначення собівартості продукції на основі дієвого контролю за витратами виробництва. Оскільки ефективність діяльності підприємств залежить від трьох взаємопов'язаних елементів: інвестиційного, виробничого і фінансового, то підприємству необхідна така функція, як управління. Процес управління забезпечує планування, організацію, мотивацію, контроль і регулювання діяльності підприємства для досягнення його мети відповідно до визначених планів. Об'єктом управління витратами є їхній рівень, планування і структура. Мета будь-якого управління витратами у кінцевому підсумку – зниження величини витрат.

Процес управління витратами підприємства має комплексний характер і передбачає вирішення питань планування витрат виробництва та собівартості як окремих видів, так і всієї продукції, встановлення гуртових цін на кожен виріб та визначення їхньої рентабельності, виявлення і практичне використання резервів

економії витрат та зниження собівартості, здійснення контролю за станом і характером зміни фактичної собівартості порівняно з плановими показниками, затвердженими підприємством, та у динаміці. Саме процес планування витрат виступає однією з головних ланок взаємопов'язаного механізму управління витратами. Загалом механізм господарювання підприємства в умовах ринку визначається ступенем керованості витратами виробництва. Найбільше досліджень стосується питань, пов'язаних з плануванням витрат та резервами їхнього зниження. Вагомий вклад у ці дослідження зробили вчені-економісти А. І. Ільїн, В. Є. Москалюк, О. О. Орлов, Є. Г. Рясних, Ю. С. Цал-Цалко та ін.

II. Постановка завдання. Метою наукової статті є розробка теоретичних положень щодо важливості використання системи планування витрат як важливого елемента управління ними в процесі господарської діяльності підприємства. Для досягнення вказаної мети запропоновано вирішення таких завдань:

- обґрунтувати місце і роль планування в системі управління витратами;
- запропонувати складові цілісного механізму планування витрат та нові підходи щодо планування в ринкових умовах господарювання.

III. Основні результати. У процесі господарської діяльності будь-яке підприємство зазнає витрат не тільки для отримання поточної виручки, а й для забезпечення працездатності у майбутньому, тому всі витрати можна поділити на поточні і довготермінові. З огляду на різні завдання, які стоять перед підприємством на різних етапах його діяльності, методи управління витратами на цих етапах також різні. Метод управління довготерміновими витратами називають стратегічним, а поточними – тактичним.

При стратегічному методі управління витратами використовують систему стратегічного планування, яка, водночас пов'язана з прогнозуванням шляхів розвитку підприємства на довготермінову перспективу. Мета довготермінового планування – періодичне оновлення випуску продукції, освоєння нових ринків збуту, використання нових технологічних розробок, досягнення вищих темпів економічного зростання на основі поетапного вдосконалення різних виробничо-технічних факторів і організаційно-управлінських структур.

Тактичне управління витратами передбачає найбільш економне використання виробничих ресурсів та отримання максимальних доходів з урахуванням

потенційних можливостей ринку. Тактичне планування здійснюють протягом короткого періоду часу, воно відображає існуючу на цей момент ситуацію на ринку і регламентує діяльність підприємства у сфері закупівлі, виробництва, збуту та фінансів і завдяки швидкій реалізації результатів дає змогу доволі швидко виявити відхилення та вжити відповідних заходів щодо усунення цих відхилень.

Необхідність планування витрат обумовлена потребою у розкритті всіх сторін діяльності підприємства і передбачає систему взаємопов'язаних у просторі й часі, узгоджених з метою та ресурсами заходів і дій, спрямованих на отримання максимального прибутку. Розглядаючи планування у вузькому розумінні, його можна визначити як систематизовану підготовку рішень. Планування витрат – важливий аргумент для здійснення певних розрахунків, а саме при:

- вкладенні значних інвестицій з тривалим терміном окупності (створенні нового підприємства, проведенні реконструкції діючого, освоєнні нових видів продукції у межах діючого підприємства та нарощуванні обсягів виробництва);
- розробці бізнес-плану, а саме у сфері маркетингу, виробничої діяльності, фінансової діяльності з метою страхування бізнесу від можливих ризиків;
- оцінюванні фактичних результатів діяльності підприємства за певний період часу. Саме план щодо витрат дає змогу розробляти систему заходів щодо подальших перспектив розвитку будь-якого підприємства. Тому планування є основною ланкою та організаційним початком всього процесу реалізації цілей підприємства.

Планування витрат на виробництво продукції передбачає розробку калькуляції і встановлення собівартості валової, товарної та реалізованої продукції; розробку кошторису витрат на виробництво за певний період часу; розрахунок зниження собівартості загалом і за техніко-економічними факторами зокрема.

Для забезпечення ефективного функціонування підприємств основним завданням планування витрат на виробництво, на наш погляд, є:

- а) здійснення об'єктивного розрахунку вартості ресурсів, необхідних для виробництва продукції, і пошук можливостей для виконання виробничої програми;

- б) забезпечення встановлення обґрунтованої величини витрат на одиницю продукції у номенклатурному та асортиментному розрізах, яка є базою для визначення нижнього рівня ціни, а також рентабельності продукції;
- в) обґрунтування загальної суми витрат, пов'язаних з виробничо-господарською діяльністю підприємства;
- г) визначення ступеня впливу факторів на обсяг і структуру витрат на виробництво та вибір на цій основі найбільш впливових з них;
- г) забезпечення мінімальних витрат на виробництво продукції з метою збільшення величини прибутку і рівня рентабельності.

Вказані вище завдання вирішують за допомогою техніко-економічних розрахунків, виконаних з використанням технічних норм, нормативів та інших параметрів виробничого процесу, що фіксують у технічній документації і з урахуванням економічних умов виробничої діяльності: цін на ресурси, оплати праці, нормативів платежів, які визначають законодавчі і нормативні акти.

Проблема планування витрат на виробництво продукції була і є основним аспектом ефективної діяльності підприємства, а саме зростання прибутку і рівня рентабельності. Ця проблема полемічна у багатьох аспектах: по-перше, якими принципами треба керуватись при плануванні витрат; по-друге, за допомогою яких методів планувати витрати; по-третє, за якою системою показників аналізувати величину витрат. Отже, можна стверджувати, що мова йтиметься про цілісний механізм планування витрат, який розуміють як сукупність принципів, методів і показників.

Принципи – це ті головні правила та вимоги, якими керуються при плануванні витрат виробництва. В економічній літературі, як правило, вказують одні й ті самі принципи [4]. Найповніше їх розкрила Л. А. Швайка [5, с.169]. Зокрема, це:

- чітке розмежування витрат підприємства за сферами господарської діяльності (виробнича, адміністративна, капітальні вкладення, невиробнича, збутова);
- безпосередній зв'язок витрат з процесами виробництва та обігу;
- заміщення витрат у процесі відтворення для відновлення основної виробничої діяльності;
- повний облік фактичних витрат незалежно від рівня дотримання встановлених норм та умов;

– прямий зв'язок витрат на виробництво продукції з визначеним періодом часу.

Отже, основні аргументовані аспекти – вид діяльності, норми та умови роботи і період часу. Ми ж дещо розширимо перелік принципів планування витрат, доповнивши їх так:

- можливість цілковитого і вибіркового контролю величини витрат;
- достовірність та реальність інформаційної бази, застосованої при плануванні витрат;
- використання методів планування витрат, спрямованих на оптимізацію витрат за критерієм мінімізації;
- відповідність планування витрат за підрозділами і щодо підприємства загалом.

З метою дотримання принципу достовірності та реальності важливе значення мають вихідні дані для розробки плану витрат на виробництво продукції, а саме:

- а) дані про планову номенклатуру й асортимент продукції, обсяг випуску в натуральних та вартісних одиницях виміру;
- б) розмір капітальних інвестицій щодо забезпечення обсягів виробничо-господарської діяльності;
- в) дані про нормативну базу діяльності підприємства (норми витрат матеріальних ресурсів, норми витрат праці, норми амортизаційних відрахувань, відрахування на соціальні заходи, податки, збори та інші обов'язкові платежі, передбачені законодавством);
- г) інформація про напрямки вдосконалення технічного рівня та організації виробництва і праці, поліпшення використання матеріальних, трудових ресурсів та необоротних активів.

Методи планування витрат – своєрідна технологія, яка передбачає чітке розмежування витрат, що входять до собівартості продукції і покриваються за рахунок прибутку. Вони охоплюють методи розрахунку:

- кошторису витрат на виробництво всієї продукції по підприємству;
- величини витрат на виробництво одиниці продукції (складання калькуляції), які передбачають визначення величини прямих і непрямих витрат.

Вивчення наукових джерел та практичної діяльності підприємств дає змогу констатувати, що і надалі можуть залишатися без змін наявні методи розробки кошторису витрат, а саме: заводський метод та метод зведеного кошторису.

Заслужують на увагу пропозиції економістів щодо застосування калькуляційного методу, суть якого полягає у розробці таблиці зведення витрат на виробництво продукції [1; 4]. Він дає змогу використати принцип планування витрат, який ми запропонували, – контроль за величиною витрат, оскільки витрати за елементами витрат і статтями калькуляції узгоджуються.

Не викликає сумніву і наявна методика розрахунку прямих витрат на одиницю продукції. Для цього переважно використовують нормативний метод. Ймовірно, що проблема існує лише в обґрунтованості норм і нормативів, об'єктивність встановлення яких базується на використанні достовірної інформації. Отже, реалізація принципу “достовірності і реальності інформаційної бази”, який ми запропонували раніше дасть змогу уникнути будь-яких проблем. Що стосується методів розподілу непрямих витрат, то тут є багато аспектів, які потребують удосконалення.

Витрати – узагальнювальний показник ефективності функціонування підприємства. Водночас, саму величину витрат характеризують системою показників. В економічній літературі існують різні підходи щодо вибору показників оцінювання рівня витрат [2; 4]. Одні вчені зосереджують увагу на використанні незначної кількості показників, застосовуваних у практиці, а інші – на ширшій диференціації системи показників. Слід зазначити, що, на наш погляд, необхідно застосувати комплексний підхід у виборі системи оцінювання. Комплексність в оцінюванні рівня витрат полягає у використанні показників, які характеризуватимуть ефективність витрат загалом по підприємству; витрат, пов'язаних з конкретним видом діяльності (виробнича чи збутова) і конкретним видом продукції зокрема та оцінюватимуть рівень витрат за кожним елементом витрат і кожним видом ресурсу.

Як засвідчує практика роботи підприємств, найбільш узагальнений показник оцінювання рівня витрат – величина витрат, пов'язана з виробництвом і реалізацією продукції за певний період часу. Цей показник дає лише уявлення про абсолютну суму витрат, але не відображає їхню ефективність. Менша за величиною сума витрат одного підприємства, на відміну від іншого, за однакових умов виробництва ще не свідчить про їхню ефективність. Ефективність витрат по підприємству можна розраховувати на основі показника витрат, що припадають на

одиницю вартості продукції, оціненої за гуртовими цінами. Цей показник широко використовують у практиці діяльності вітчизняних підприємств. Він відображає питому вагу сукупних витрат, що припадають на 1 грн. товарної продукції, характеризує прибуткову чи збиткову роботу підприємства і є універсальним щодо всіх виробництв, даючи таким чином змогу порівняти їх у динаміці. Доцільним також, на нашу думку, є застосування такого показника, як витрати на 1 грн. чистого доходу. Він показує, яких витрат зазнає підприємство для отримання 1 грн. чистого доходу, і його обчислюють як відношення собівартості виробленої продукції до доходу, який отримало підприємство. Як відомо, можна запропонувати й обернені показники, тобто скільки продукції і доходу створюється, якщо зазнати 1 грн. виробничих витрат і витрат на збут, тобто так звані коефіцієнти відшкодування витрат. Вищеназвані показники можна доповнити цілою системою показників, а саме коефіцієнтом покриття і коефіцієнтом окупності виробничих витрат, коефіцієнтом покриття і окупності витрат на збут та ін.

Особливої актуальності питання вибору показників оцінювання витрат набуває в ринкових умовах господарювання. На сьогодні технологія планування витрат полягає у тому, що:

- а) слід брати за основу принцип адекватності планування змінним умовам ринкового середовища.
- б) з метою дієвого контролю за величиною витрат має бути встановлена чітка класифікація витрат: які витрати відносять на собівартість продукції, а які покривають за рахунок прибутку;
- в) процедура планування витрат має забезпечувати безпосередній зв'язок показників плану з впровадженням нової техніки, технології, поліпшенням організації виробництва і праці;
- г) сама технологія складання плану щодо витрат має забезпечувати використання ринкових інструментів, щоб з їхньою допомогою своєчасно аналізувати і вносити зміни у розроблені плани.

IV. Висновки. Таким чином, вважаємо, що при плануванні витрат треба враховувати, з одного боку, як вони впливають на кінцевий результат діяльності підприємства, а з іншого боку, які умови впливають на сам процес планування витрат. Перша сторона включає:

- оптимізацію структури і умов виробництва (розмір партії продукції, яку виробляють, якісні показники, змінність, режим роботи устаткування);
- оптимізацію процесу виробництва, вдосконалення його організації та управління, підвищення технічного рівня.

Друга сторона включає:

- раціональний вибір матеріальних ресурсів, які використовують (структури та якості сировини, умов постачання, транспортування та зберігання);
- взаємозв'язок витрат із продукцією, що випускають;
- врахування витрат, які не включають до розрахунку продукції і відшкодовують з прибутку;
- розподіл одноразово проведених витрат, що забезпечують виробництво протягом тривалого часу, за періодами пропорційно до обсягу продукції, яку випускають протягом кожного періоду або за іншими ознаками, що відповідають характеру витрат.

Підсумовуючи вищенаведене, можна сказати, що правильно налагоджений механізм планування витрат забезпечує підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції, утримання лідируючих позицій на ринку та задоволення потреб споживача якісними товарами. Тому в сучасних умовах господарювання від керівників підприємств вимагається вміння і необхідність використання дієвих заходів щодо вдосконалення планування витрат виробництва відповідно до умов ринку.

Література:

1. Орлов О. О. Планування діяльності промислового підприємства. Підручник. – К.: Скарби, 2002. – 336 с.
2. Планування діяльності підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / М. А. Белов, Н. М. Євдокимова, В. Є. Москалюк та ін.; За заг. ред. В.Є. Москалюка. – К.: КНЕУ, 2002. – 252 с.
3. Управление затратами на предприятии: Учебное пособие. Под общ. ред. Г. А. Краюхина. – СПб.: Бизнес-пресса, 2004. – 256 с.
4. Цал-Цалко Ю. С. Витрати підприємства: Навч. пос. – К.: ЦУЛ, 2002. – 656 с.
5. Швайка Л. А. Планування діяльності підприємства: Навч. пос. – Львів: Новий світ – 2000, 2003. – 268с.